

Arkeologisk förundersökning 2015

Starby 34:1, fornlämning nr 21

OMLÄGGNING AV KYRKGOLV

Starby socken, Ängelholms kommun
Skåne län

SKÅNE
ARKEOLOGI

Skånearkeologi
Rapport 2016:6

Per Sarnäs

Arkeologisk förundersökning 2015

Starby 34:1, fornlämning nr 21

OMLÄGGNING AV KYRKGOLV

Starby socken, Ängelholms kommun
Skåne län

Skånearkeologi

Per Sarnäs

Midgårdsgatan 3

216 19 Malmö

Tel: 0708-82 78 16

E-post: info@skanearkeologi.se

Webb: www.skanearkeologi.se

Arkeologisk förundersökning 2015

Starby 34:1, fornlämning nr 21

Omläggning av kyrkgolv

Starby socken, Ängelholms kommun

Skåne län

Skånearkeologi

Rapport 2016:6

Författare: Per Sarnäs

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Starby kyrka från väster

© Skånearkeologi 2016

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Undersökningsresultat	9
Tolkning och källkritik	13
Stengolv	13
Stenbänkar?	14
Äldre kor	14
Valv	15
Dateringar	16
Starby kyrkas ålder	17
Kommunikation	17
Referenser	18
Tekniska och administrativa uppgifter	19

Bilagor

Bilaga 1 Fyndlista

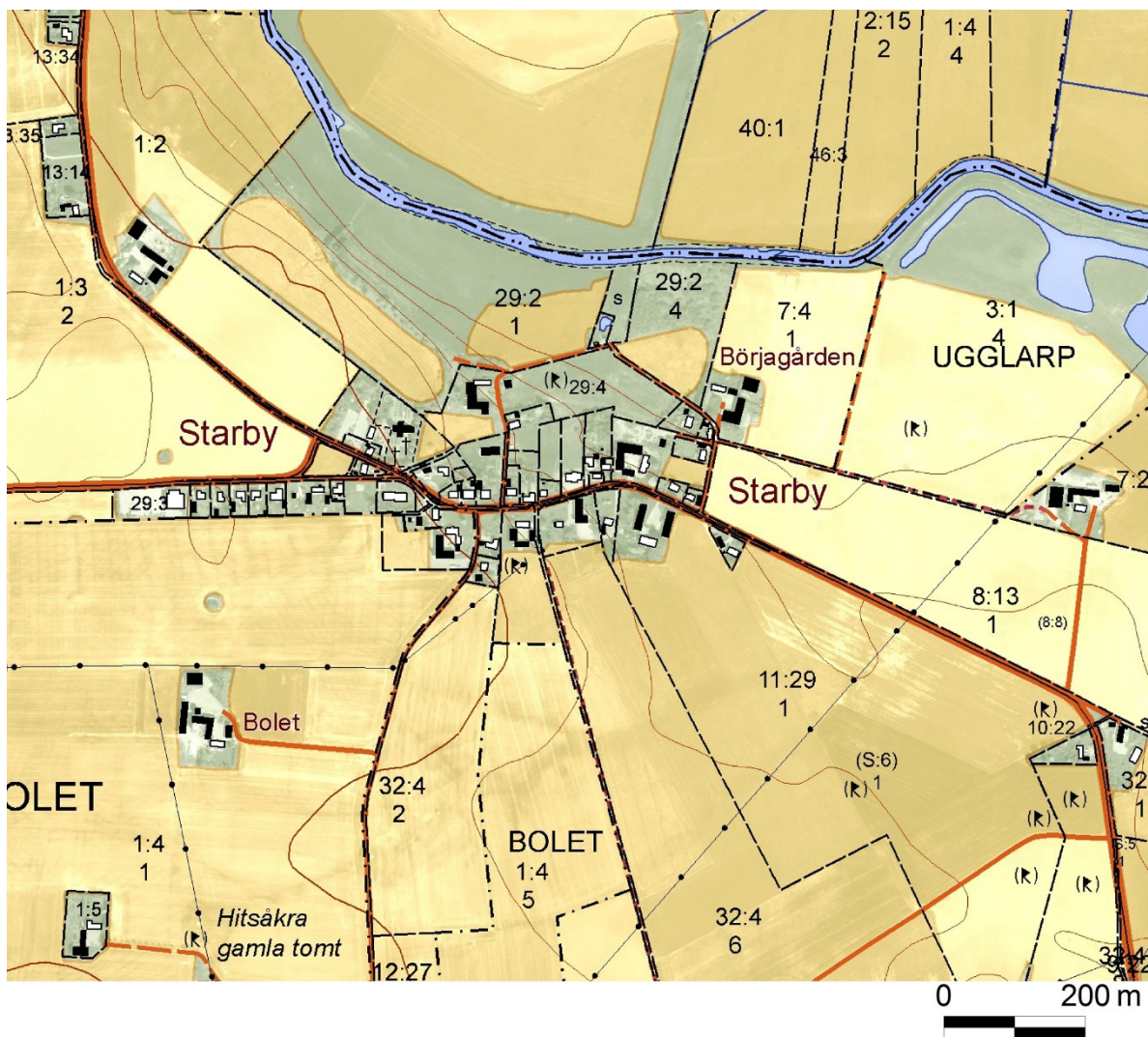
Bilaga 2 C14

Figur 1. Karta över Skåne med Ängelholms kommun markerat med grå färg och Starby socken med blå färg.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan över Starby med kyrkan i västra delen av byn.

© Lantmäteriet

Sammanfattning

Med anledning av att Ströveltorps församling planerade att lägga nytt golv i Starby kyrka beslutade länsstyrelsen i Skåne om en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning.

Under trägolvet låg ett sandlager som i sin tur dolde ett kullerstensgolv som låg intakt i 2/3 delar av långhuset. Det saknades endast i västra delen. Golvet bestod av fältsten med större eller mindre inslag av tegelstenar. Tegelstenarna har troligen tillkommit i efterhand som ett resultat av gravläggningar eller omändringar av kyrkorummet.

I östra delen av kyrkan framkom grundmurar efter ett äldre kor som ersattes 1855 med det nuvarande koret. ¹⁴C dateringen av den äldre södra kormuren visar på en tillkomst under perioden 1190–1285 och dateringen av triumfbågens norra fundament till perioden 1115–1270. Resultaten kan tyda på att det äldre koret är det ursprungliga och uppförts samtidigt med långhuset.

I västra delen av långhuset strax öster om syd- och nordportalerna framkom fundament efter antingen altare eller äldre valv som i så fall har inneburit att kyrkan har haft ytterligare en valvtravé. Träkol från det södra fundamentet har daterats med ¹⁴C metoden till 1430–1525, vilket överensstämmer väl med när man generellt uppförde valv sekundärt i skånska kyrkor. De valv som finns i kyrkan idag är som äldst från senmedeltid men troligen senare då anläggandet ett av fundamenten har skadat kullerstensgolvet.

Två provgropar undersöktes i höjd med dessa fundament varvid ytterligare två golvnivåer, som har bestått av kullersten, kunde dokumenteras. Den äldsta golvnivån framkom direkt på den äldre matjorden. Det förekom relativt mycket sot och träkol i det äldsta golvlagret. Träkol härifrån har daterats med ¹⁴C metoden till 1015–1185. I provgroparna påträffades 11 mynt som samtliga kunde dateras till slutet av 1400-talet eller början av 1500-talet. Mynten påträffades i lager ovanför den äldsta golvnivån och under det näst äldsta golvet.

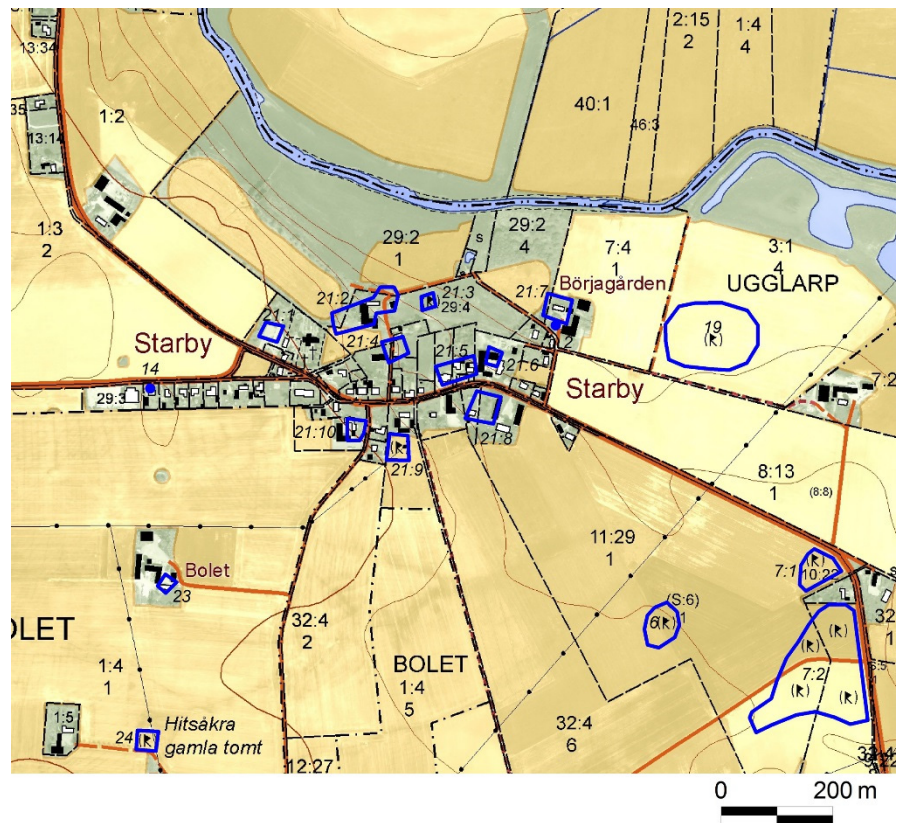
Ovanpå kullerstensgolvet påträffades två mynt från 1600-talet samt 9 nålar varav 8 framkom på norra långhussidan. År 1819 lade man nytt golv i kyrkan då det gamla var alltför ojämnt, vilket stämmer väl med det framkomna kullerstensgolvet. Myntdateringarna ger vid handen att golvet bör ha tillkommit någon gång under perioden slutet av 1400-talet och början av 1600-talet eftersom det yngsta myntet som påträffades ovanpå kullerstenen är präglat 1648.

Inledning

Med anledning av att Ströveltorps församling planerade att lägga nytt golv i Starby kyrka beslutade länsstyrelsen i Skåne om en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning. Enligt uppgifter så lades golvet om på 1960-talet varvid även en del bortschaktning av underliggande massor ska ha gjorts. Innan trägolvet avlägsnades sågades tre kvadratmeterstora hål upp i brädgolvet i södra delen av långhuset, varvid man upptäckte rester efter en stenläggning. Skånearkeologi kontaktades och det kunde då konstateras att det i två av titthålen fanns en intakt stenläggning. I det tredje hålet längst i väster förekom endast sand. En bedömning gjordes att de kunde fortsätta bryta upp trägolvet och försiktigt avlägsna sandlagret som låg ovanför stenläggningen, då detta bedömdes vara av yngre datum.

¹⁴C-dateringarna har utförts vid Laboratoriet för ¹⁴C-datering, Geologiska institutionen vid Lunds universitet. Vedartsbestämningar har utförts av Hans Linderson vid samma institution. Mynten har bestämts av Gitte Ingvardson vid Lunds universitets historiska museum och Lovisa Dahl vid samma institution har utfört konserveringen av fynden.

Figur 3. De närmaste kända fornlämningarna inlagda på Fastighetskartan.
© Lantmäteriet

Topografi och fornlämningsmiljö

Starby socken ligger i Södra Åsbo härad strax intill Rönne å. Äldsta skriftliga belägget för Starby härrör från 1404.

Äldsta kända beskrivningen av kyrkan finns i en räkenskapsbok som är från 1662. I beskrivningen uppges att ”kyrkan är byggd av tegelsten, utan torn och täckt med bly. Vapenhuset är byggt av tegel och täckt med taksten. För detta finns en ekedörr och inuti är ett furuloft. Klockhuset är av trä, gammalt och förfallet. Däruti hänger en klocka. Kyrkan inuti är välvd och har välvning av sten, putsad och vit. På den södra sidan är två fönster, på den norra sidan är ett och på kortsidan ett.” Vidare anges det att ”Altaret är uppbyggt av tegelsten.” och att ”Funten är av huggen gråsten.”

Från 1600- och större delen av 1700-talet finns inte några sammanträdesprotokoll bevarade. Det är endast i räkenskapsböckerna, de så kallade Kyrkstolarna som man kan följa de viktigaste händelserna. Åke Frödin har gått igenom arkivalier rörande Starby kyrka och redogör för de renoveringar och reparationer som syns i räkenskaperna.

Tornet i gråsten har uppförts under åren 1818–19 och ersatte en fristående klockstapel av trä. Det nuvarande koret tillkom under åren 1854–55 och ersatte då ett äldre kor (Frödin 1988). Starby bytomt utgörs av flera mindre gårdslägen med en eller flera gårdar. Enligt fornlämningsregistret (FMIS) ligger gårdslägena så tätt att de skulle kunna betraktas som en stor sammanhängande yta och att ytorna mellan gårdslägena bör bevakas. Bytomternas utsträckning baserar sig på Geometrisk konceptkarta över Starby by från år 1713. I övrigt förekommer några förhistoriska boplatser i närområdet som utifrån vid fornminnesinventeringen påträffade föremål härrör från sten- eller bronsålder.

Starby 2:1 – Fornlämningsliknande lämning, bestående av en sten, numera vält på ena långsidan och nu 0,5–0,65 m hög, 1,9 m bred och 0,25–0,35 m tjock. På den södra sidan, som är blanksliten, är påmålat BORGAGÅRDEN med svart färg. Sigurd Starfelt, f.1919, berättade att hans farfar haft stenen som trappsten framför en gammal stallbyggnad. När byggnaden revs reste farfadern stenen. Starfelt berättade vidare att vid grundgrävningen för det nuvarande

boningshuset (1956), så fann man ett lergolv med hällar liggande i fyrkant. På hällarna fanns kol och mörka ben.

Starby 6:1 – Boplats med en utbredning av ca 80 x 50 m. I området påträffades enstaka flintavslag, sparsamt med bitar av bränd flinta samt sparsamt med skörbränd sten. Boplatsen är svåravgränsbar p.g.a. hög lerhalt.

Starby 7:1-2 – Boplats (:1) med en utbredning av ca 80 x 40–65 m. I området påträffades sparsamt med flintavslag, varav några brända, samt sparsamt med skörbränd sten. Ca 40 m söder om nr 1 ligger nästa boplats (:2), med en utbredning av ca 210 x 70–200 m. I området påträffades sparsamt med flintavslag och spån, varav några av brända, samt sparsamt med skörbränd sten. Boplatsen var svår att avgränsa åt väster p.g.a. delvis växande gröda samt stubbåker. I öster har vägen fått utgöra begränsning, men boplatsen kan sträcka sig öster om vägen.

Starby 14:1 – Fyndsamling, bestående av 1 tjocknackig, slipad flintyx, 9 cm lång, 3,5 cm bred och 2 cm tjock, 1 tunnackig skivyx av flinta, 9 cm lång, 5 cm bred och 1,5 cm tjock, samt ett 30-tal mindre flintredskap såsom skrapor, knivar, mejslar och borrar. Fynden förvaras hos Sigurd Starfelt, Starby, och är upphittade under hans fars tid, ca 1880–1930, på Borgagårdens ägor, Starby, se boplats RAÄ 19:1.

Starby 19:1 – Boplats, med en utbredning av ca 150 x 110 m. I området påträffades enstaka flintavslag. En stor mängd fynd, såsom 2 flintyxor och ett 30-tal mindre redskap, som skrapor, knivar, mejslar och borrar, har upphittats i området (redovisas under fyndsamling RAÄ 14:1).

Starby 21:1 – Bytomt med en utbredning av ca 30 x 30 m, bestående av 1 gård. Tomten är obebyggd.

Starby 21:2 – Bytomt med en utbredning av ca 130 x 20–50, bestående av 3 gårdar. Tomten är bebyggd.

Starby 21:3 – Bytomt med en utbredning av ca 25 x 25 m, bestående av 1 gård. Tomten är obebyggd.

Starby 21:4 – Bytomt med en utbredning av ca 30 x 30 m, bestående av 1 gård. Tomten är obebyggd.

Starby 21:5 – Bytomt med en utbredning av ca 70 x 30 m, bestående av 2 gårdar. Tomten är bebyggd.

Starby 21:6 – Bytomt med en utbredning av ca 25 x 25 m, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd.

Starby 21:7 – Bytomt med en utbredning av ca 40 x 40 m, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd.

Starby 21:8 – Bytomt med en utbredning av ca 45 x 40 m, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd.

Starby 21:9 – Bytomt med en utbredning av ca 40 x 40 m, bestående av 1 gård. Tomten är obebyggd och utgörs av åker.

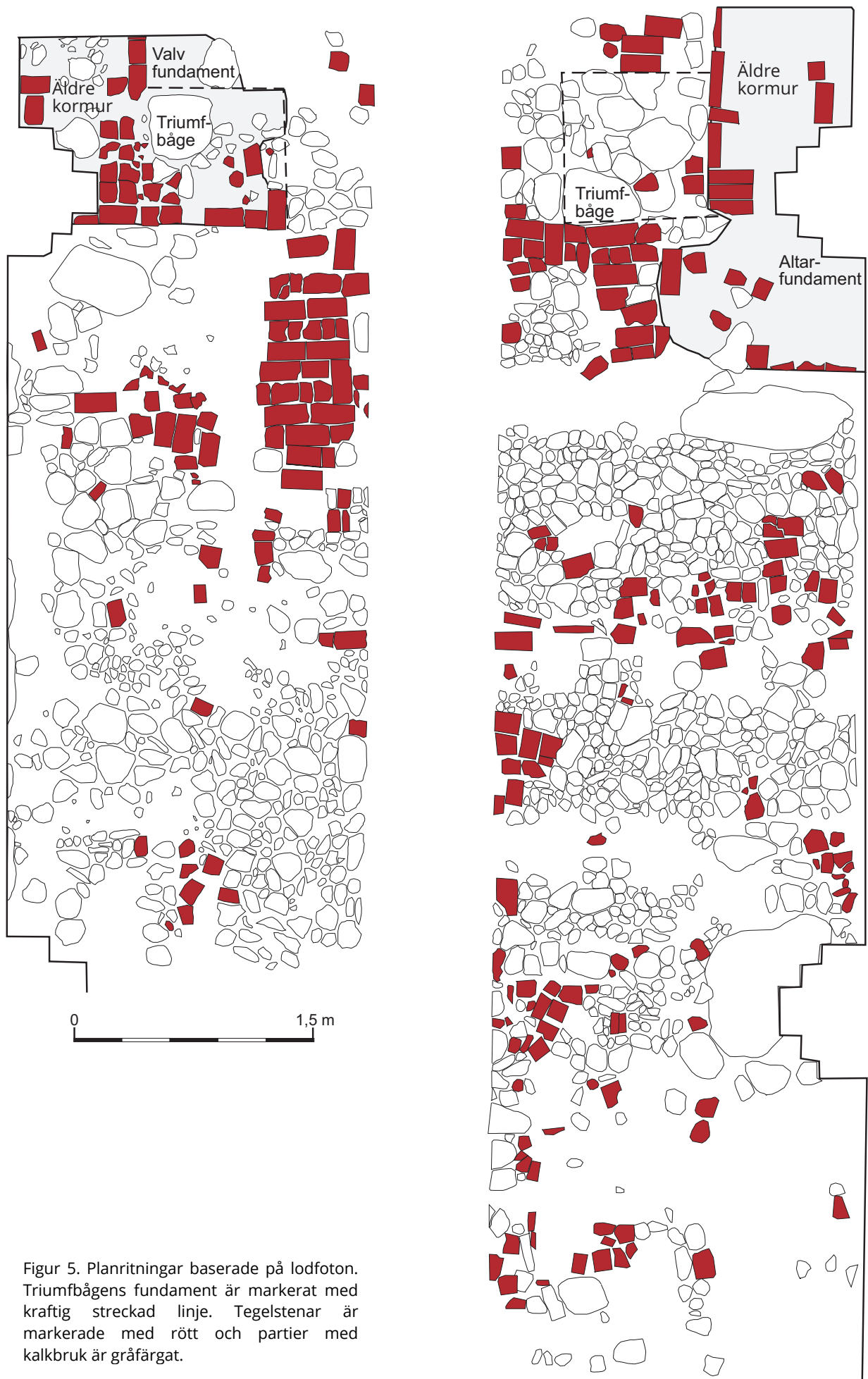
Starby 21:10 – Bytomt med en utbredning av ca 30 x 30 m, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd.

Starby 23:1 – Bytomt med en utbredning av ca 30 x 30 m enligt Geometrisk konceptkarta 1713, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd. Äldsta skriftliga belägg 1524.

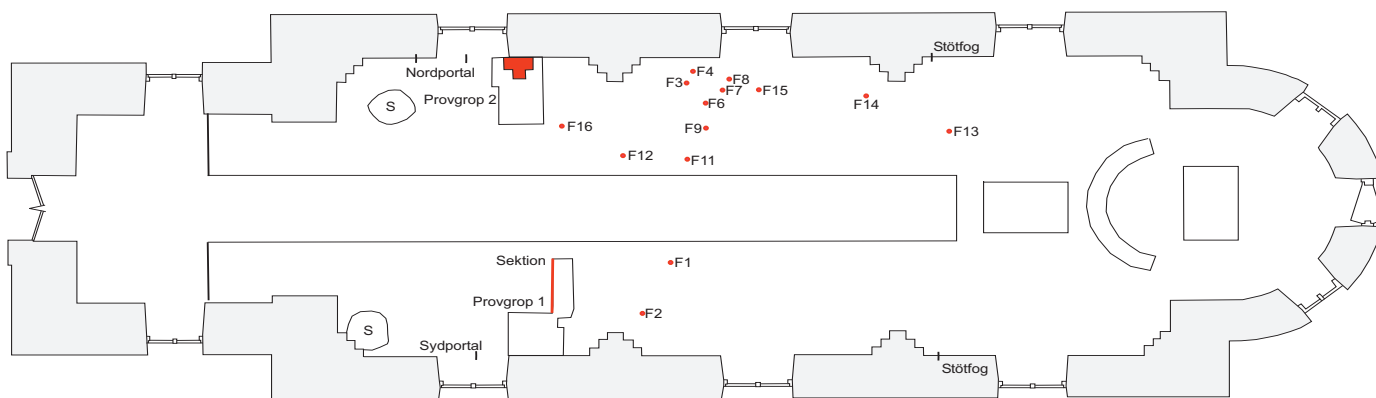
Starby 24:1 – Bytomt med en utbredning av ca 30 x 30 m enligt Geometrisk konceptkarta 1713, bestående av 1 gård. Tomten är bebyggd. Äldsta skriftliga belägg 1584.

Figur 4. Lodfoton extraerade ur 3D modellerna. Skala 1:400. Cementblocken tillkom vid det förra golvbytet och fick ligga kvar då de nya golvbjälkarna skulle vila på dem. För att möjliggöra mätningar i lodfotona och planritningarna sattes kryss på ett antal av cementblocken. Kryssen är numrerade och deras individuella avstånd finns redovisade i arkivmaterialet.

Figur 5. Planritningar baserade på lodfoton. Triumfbågens fundament är markerat med kraftig streckad linje. Tegelstenar är markerade med rött och partier med kalkbruk är gråfärgat.

Figur 6. Plan över Starby kyrka med läget för inmätta fynd och provgropar. Valv- eller altarfundamentet är markerat med röd färg. Nordportalen och östra kanten av sydportalen har markerats med streck liksom stötfogen där det ombyggda koret ansluter till långhuset. I västra delen av kyrkan framkom två större stenar med okänd funktion. Den dokumenterade sektionen är markerat med rött (figur 10). Skala 1:200.

Undersökningsresultat

Efter att det mesta av sanden under trägolvet avlägsnats påbörjades den arkeologiska undersökningen med att rensa fram stengolvet med skårslev, borste och grovdammsugare. Parallellt med detta arbete togs brädgolvet bort på den norra långhushalvan och då framkom ett nästan lika välbevarat stengolv även i denna del av kyrkan. Golvet är i det närmaste intakt inom ca två tredjedelar av långhuset och det är endast i västra delen och i mittgången som det helt saknas. På den norra delen fanns ett tydligt avslut längs med mittgången som om det redan från början har funnits ett annat golv i mittgången. Det kan dock inte uteslutas att avslutet i själva verket är ett resultat av senare gravläggningar i mittgången.

Stengolvet bestod av både tegelstenar och sammanföll med övre kanten på grästensockeln. Det verkar som om man har lagt golvet med tegelstenar här och var, men de större sammanhängande partierna av tegel kan utgöra rester av gravar, ombyggnader eller omgestaltningar av kyrkorummets. Golvet gav initialt ett mycket ålderdomligt intryck och mycket tid lades på att få klarhet i golvets datering, dels genom att söka efter fynd, främst mynt med metalldetektor, dels genom att studera hur golvet förhöll sig till övriga byggnadsdelar i kyrkan såsom väggar, valvfundament och ingångar.

I samband med framrensning av stengolvet längst i väster i den norra delen av långhuset framkom ett fundament av sten och storstenstegel murat med kalkbruk. På södra sidan av långhuset framkom i motsvarande läge ett fundament av enbart sten och kalkbruk. De två fundamenten ligger omedelbart öster om syd- respektive nordportalen.

Längst i öster, på södra sidan, där det nuvarande koret börjar påträffades rester efter det äldre koret i form av en tegelmur som går strax innanför den nuvarande kormurens innersida. Det äldre koret bestod av en skalmur av tegel med en inre fyllning av kalkbruk och småsten, ca 0,8 m bred vilket kan jämföras med långhusets murar som var 0,8–0,9 m breda. Kormuren hade tegelskift som låg lägre än långhuset och verkade nå ända ned till äldsta golvnivån att döma utifrån ett litet titthål. I denna del påträffades även den tidigare triumfbågens fundament. Triumfbågens fundament var inte heller sammanfogade med kormuren utan dessa stod för sig själva. I sydöstra hörnet av långhuset framkom ett fundament murat med kalkbruk. På denna plats ska tidigare stått en av två kaminer som installerades i kyrkan år 1878 (Frödin 1988). I fundamentet förekommer storstenstegel. Fundamentet förefaller dock något kraftigt för en vanlig kamin och kan möjligen innehålla rester av ett äldre altarfundament. I motsvarande läge på norra sidan framkom en stor sten.

Figur 7. Foto över valv- eller altarfundament som framkom strax öster om nordportalen.

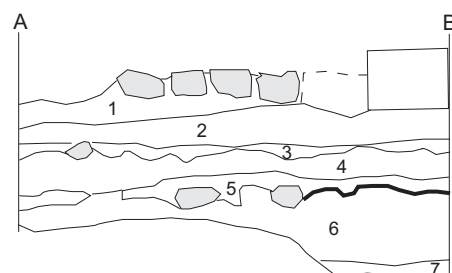
Figur 8. Foto över den södra äldre kormuren. Den långa tegelstenen till vänster i bilden utgör den södra begränsningen

Figur 9. Fotot visar nordöstra hörnet av långhuset med det äldre korets mur och valvfundament. Centralt i bilden syns triumfbågens fundament (se figur 5). Tegelskiftet i den äldre kormuren och triumfbågens fundament sammanfaller inte med skiftet i långhusmuren. Foto: Petter Jansson.

Inom vissa ytor på stengolvet låg ett tunt hårt packat lager av silt, jord och kalkbruksfläckar med uppstickande stenar, vilket troligen är den yta som man har gått på. Detta lager finns dock bara fläckvis bevarat.

Strax öster om de tidigare syd- och nordportalerna har stenläggningen till stora delar avlägsnats vid tidigare ombyggnadsarbeten. I ett försök att få klarhet i stratigrafin och därigenom stengolvets relativa ålder så upptogs två mindre provgropar, en precis öster om sydportalen och en strax öster om nordportalen. Provgroparnas placering styrdes dels av att komma så nära stenläggningen som möjligt utan att behöva göra något ingrepp i stengolvet, dels i ett läge som trots avsaknad av stenläggning ändå bedömdes som relativt ostört av ombyggnader. Vid den södra provgropen fanns enstaka stenar kvar från stengolvet så att det gick att få en heltäckande stratigrafi från underlaget till stengolvet. Mellan 0,35–0,5 m under stengolvets övre nivå framkom underlaget i form av en grågul flammig kompakt lera (L.7). Över leran kom ett 0,1–0,2 m tjockt äldre matjordsskikt som var fyndtomt

Figur 10. Sektionsritning från provgrop 1. För lagerbeskrivning se text. Den kraftiga linjen markerar det kol- och sotlager som ¹⁴C daterades.

(L.6). Ovanpå de äldre matjordslagret framkom den äldsta golvnivån i form av små fördjupningar som låg tätt med ett par bevarade stenar. Stenen har varit satt i brun/rödbrun sättsand och runt stenarnas avtryck förekom ett sotigt och kolbematigt lager ur vilket träkol insamlades som sedan ¹⁴C daterades (L.5). Ovanför denna äldsta golvnivå låg ett 0,1–0,15 m tjockt gråbrunt jordlager med kalkbruk och tegel, vilket troligen tillhör en ombyggnadsfas (L.4). Ovanför detta lager kom åter ett lager med rödbrun sättsand och tätt med små fördjupningar efter stenar samt en återstående sten. Nästa lager utgjordes av lös ljusbeige sand som överlagrades av stengolvet som var satt i något siltigt material och som var hårt packat (L.3). Den södra provgropens sektion dokumenterades genom ritning i skala 1:20. Den norra provgropen uppvisade en likartad lagerföljd varför denna sektion inte ritades. Det förekom dock fler stenar kvar i den äldsta golvnivån, vilka kvarliggert.

I båda provgroparna framkom ett flertal mynt i lager 4 eller vid övergången mellan lager 4 och 5. Av dessa 11 mynt var 10 så kallade Tjurhuvudsbrakteatrar (Hulpenningar) präglade i Mecklenburg under perioden 1450–1500 (LUHM 32493:20–21, 24–30) och ett mynt var präglat i Danmark under kung Hans regeringstid 1481–1513 (LUHM 32493:22).

Inom ytor där stenar saknades i stenläggningen undersöktes lagerföljden med en markundersökningskäpp (MUK). I stora delar av kyrkan fanns ett hårt kompakt lager av kalkbruk och tegelflis ca 0,1–0,2 m under stenläggningen. Detta byggnadslager kunde inte iakttagas i provgropssektionerna där istället ett sandigt lager framkom på den nivån.

Den i särklass vanligaste fyndkategorin var spik följt av fönsterglas (dessa tillvaratogs ej).

Efter framrensning dokumenterades stenläggningen med digital fotografering för att skapa 3D modeller av golvet i södra respektive norra delen. Dessa 3D modeller kan studeras på Skånearkeologis hemsida eller som interaktiva pdf:er på Regionmuseet i Kristianstad tillsammans med övrigt arkivmaterial.

Kullerstengolvet finns bevarat under det nya trägolvet och kan besiktigas genom två luckor i golvet.

Figur 11. Foto över den äldsta golvnivån som framkom i provgrop 1. Fördjupningarna i provgropens botten utgör avtrycken efter stenarna. Det förekom rikligt med sot- och träkol. Foto: Petter Jansson.

Figur 12. Foto över det äldsta golvet i provgröp 2. I denna del förekom inte lika mycket sot- och träkol som i provgröp 1. Strax ovanför äldsta golvet låg ett lager med jord, tegelkross och kalkbruk som troligen bildats vid någon ombyggnad i kyrkan (L.4). Det var i detta lager mynten framkom

TOLKNING OCH KÄLLKRITIK

Resultaten från ^{14}C dateringarna anges konsekvent med kalibrerade värden och med 2 sigmas noggrannhet vilket innebär att det föreligger en hög statistisk säkerhet att dateringen verkligen faller inom tidsperioden. Efter de redovisade dateringarna i texten följer en procentsiffra som anger med vilken statistisk säkerhet dateringen verkligen ligger inom tidsspannet. Snävare tidsspann ger ökad osäkerhet (se bilaga 2).

STENGOLV

Enligt Åke Frödins bok *Gångna tiders Starby* hade golvet länge varit i dåligt skick och det hade uppstått ojämnheter: ”så att man inte utan mycken möda kunde undvika att falla”. 1819 beslutade man därför att golvet i kyrkan och koret skulle läggas om med tegel. Träggolv lades in 1885 i samband med att nya bänkar införskaffades. Mycket talar för att det ojämna golv som omnämns är det som nu har dokumenterats. När har då detta golv tillkommit?

Stengolvet anslöt till det tidigare triumfbågsfundamentet på ett sådant sätt att det kunde konstateras att de hade varit i bruk samtidigt. Detta faktum innebär endast att golvet är äldre än 1855.

I den norra långhusdelen framkom ett svenskt mynt (2 öre silvermynt) från 1666 ovanpå stengolvet (LUHM 32493:19). Övriga mynt påträffades inom ytor där stenläggningen saknades beroende på att stenläggningen inte skulle skadas. Utslag på metalldetektorn som indikerade metallföremål under stenläggningen ignorerades. I södra långhusdelen framkom ett danskt mynt (2 skilling) från 1648 (LUHM 32493:23) inom ett parti där man på 1960-talet hade plockat bort några stenar för att göra plats åt ett bjälklagsfundament. Myntet har troligen legat på eller mellan stenarna eftersom man inte hade behövt gräva för cementblocket. Detta innebär att golvet bör ha funnits före 1648. Golvet är dock inte det äldsta utan resultaten från provgröparna visar att det har funnits åtminstone två golvnivåer till. Under det framkomna stengolvet påträffades ett kullerstengolv som låg direkt över ett ombyggnadslag i vilket det förekom 10 mynt varav 9 har daterats till perioden 1450–1500-tal och ett till perioden 1481–1513. Troligen har ombyggnadslaget tillkommit i samband med valvslagningen i kyrkan och då har man även lagt ett nytt stengolv omedelbart ovanpå ombyggnadslaget. Tolkningen stöds dels av myntfynden, dels av ^{14}C dateringen av det södra valvfundamentet till 1430–1525 f.kr (74,3 %) (LuS 11512).

Det förekom en hel del sot och kol i stenavtrycken efter det äldsta golvet. Kolets och sotets ursprung är oklart och bör ha hamnat där antingen omedelbart före sättningen av golvet eller när det har brutits upp vid en senare omläggning då. Ett träkolprov har daterats med ^{14}C metoden till 1015–1185 f.kr med (95,4 %) (LuS 11513). Trädslaget som analyserades var bok med en egenålder mindre än 100 år. Den stratigrafiska analysen tillsammans med ^{14}C dateringen visar att golvet är det första i kyrkan men det finns även en möjlighet att golvet kan ha tillhört en äldre föregångare till den nuvarande kyrkan. I så fall sannolikt en träkyrka.

Figur 13. Ett av de mynt som påträffades i provgröp 1, L.4. En Hvid präglad under Danmarks kung Hans (1481–1513), (LUHM 32493:22). Foto: Lovisa Dahl, LUHM.

Figur 14. Sammanlagt 9 Tjurhuvudbrakteatrar framkom i de två provgruperna. Präglade i Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (hulpenning), ca. 1450–1500 (LUHM 32493:30). Foto: Lovisa Dahl, LUHM.

Det tillhör inte vanligheterna med bevarade stengolv i kyrkor. S:t Stefan III, i Lund, byggdes troligen i slutet av 1100-talet och ersatte då en äldre stenkyrka som hade kullerstengolv som var täckt med ett kalkbruksskikt. Ovanpå kalkbruksskiktet låg ett tunt men tydligt sotlager. Golvet föll 0,2 m mot öster medan golvet i koret var 0,3 m högre. Detta äldsta golv ersattes med tiden av golv med lagda tegelstensplattor (Mårtensson 1981, s.72ff). I Harlösa framkom ett kullerstengolv i Absiden (Rabow 2008) och i Brågarps kyrka påträffades ett golv i absiden, bestående av småsten satt i kalkbruk (Ohlsson 2014). Under hösten 2015 dokumenterades ett stengolv blandat med tegel i Kågeröds kyrka. Det golvet sträckte sig över en förlängning av kyrkan som tillkom under senare delen av 1500-talet (Sarnäs under arbete). I äldre tid var det vanligt att när man la nytt golv i kyrkan helt enkelt la det ovanpå det gamla, något som kom att ändras radikalt i senare tid då man ville sänka golven till ursprunglig nivå (Olsen 1958, s.18). De danska kyrkorna har ofta haft enkla golv av kullersten satt i sand eller kalkbruk men det förekommer även stampade lergolv såsom i Viborgs domkyrka (Liebgott 1989 s.142f).

Förutom två mynt påträffades på golvet sammanlagt 9 knappnålar, 8 inom den norra långhusdelen och 1 inom den södra delen (LUHM 32493:3–10 & 12).

STENBÄNKAR?

Längs södra långhusmuren låg stengolvet i nivå med övre kanten på gråstenssockeln vilket tolkades som att golvet kunde vara ett tidigt golv. Längs norra långhusmuren förekom större utstickande stenar ovanför stengolvet. Med beaktande av den nivå på vilket det äldsta golvet framkom torde de utstickande stenarna i själva verket vara rester av stenbänkar som funnits längs långhusmuren. Motsvarande iakttagelser gjordes inte längs den södra långhusmuren, vilket kan bero på att det södra golvet ligger något högre. Vid undersökningen av S:t Stefan i Lund visade sig att den norra långhusmuren var en halvmeter bredare än den södra långhusmuren vilket tolkades som att den norra väggen har haft sittbänkar längs muren (Mårtensson 1981, s.98). I kyrkor på Själland har man vid flera tillfällen kunnat konstatera att det har funnits bänkar längs långhusmurarna. Väggbänkarna har med tiden dolts när golvnivåerna succesivt har höjts (Liebgott 1989, s.150). Rickard Holmberg skriver att det förekommer att den södra långsidans bänkar har varit högre än den norra sidans (Holmberg 1990, s.29). Den äldsta golvnivån låg ca 0,3 m under översta kullerstengolvet som i sin tur var i nivå med långhusets stensockel.

Bänkinredningar av trä i kyrkor förefaller vara ett relativt sent inslag i kyrkorummet (Holmberg 1990 s.79).

ÄLDRE KOR

I den östra delen av långhuset framkom rester efter det äldre korets grundmurar och fundamentet till triumfbågen. Det nuvarande koret uppfördes under åren 1854–1855 och ersatte då ett mindre kor. Kormurarna framkom strax innanför det nuvarande korets murar.

Figur 15. Norra långhusmuren med utstickande gråstenar i sockeln som kan vara rester efter väggbänkar.

Triumfbågens södra fundament utgjordes av gråstenar som murats med kalkbruk. Under de synliga stenarna, i södra delen, fanns fler stenskit som var kallmurade på samma sätt som långhusmurarna. St Stefan i Lund hade också en grundmur i östgaveln av långhuset trots att kyrkan hade ett kor (Mårtensson 1981, s.74).

I syfte att få en någorlunda god uppfattning om det äldre korets och triumfbågens uppförande extraherades träkol från murbruksprover. Murbruksproverna insamlades av Kyrkoantikvarie Petter Jansson.

¹⁴C dateringen av den äldre södra kormuren visar på en tillkomst under perioden 1190–1285 (95,4%) (LuS 11509) och dateringen av triumfbågens norra fundament till perioden 1115–1270 (83,3%)(LuS 11510). Dateringarna tyder på att det äldre koret och triumfbågen kan ha uppförts samtidigt och att de sannolikt tillhör stenkyrkans första fas. Kolproverna var mycket små och provet från triumfbågen gick inte att bestämma varken till art eller egenålder medan korväggen med träkol kom från ett ströporigt träslag med en egenålder mindre än 20 år. Den byggnadsarkeologiska undersökningen visar dock på avvikelser som kan tyda på att kor och långhus inte har uppförts samtidigt, bl.a. att tegelskiten i det norra fundamentet går längre ned än i långhusmuren och att tegelstorlekarna i de olika murarna skiljer sig något åt (Jansson 2016). För att ytterligare komplicera det hela så såg det inte riktigt likadant ut på södra respektive norra sidan.

VALV

Frågan huruvida de två fundamenten som framkom strax öster om syd- respektive nordportalen har uppburit altare, vigvattenskålar eller valv kan möjligen få ett svar genom den ¹⁴C datering som gjordes av kol från kalkbruket i det södra fundamentet. Denna datering gav 1430–1525 (74,3%) (LuS 11512) vilket överensstämmer med väl med när man generellt uppförde valv sekundärt i skånska kyrkor. Det är mindre troligt att man uppför nya altare så sent, om man inte helt enkelt har byggt om befintliga altare. Möjligen ska man sammankoppla mynten från perioden 1450 till början av 1500-talet, som framkom i L. 4–5, med att man slår valv i kyrkan Mynten framkom i lager som i innehöll både kalkbruk och tegel (L. 4).

Antingen utgör de äldre valvfundament eller så har de varit fundament för vigvattenskålar vilka enligt Brunius kan ha stått på en ”kolonn eller annan fot” och funnits vid varje ingång i kyrkan (Brunius 1850, s.550). Vid en undersökning i Foss

Figur 16. I provgrop 1 vid övergången mellan lager 5–6 påträffades ett 3,2 cm långt föremål av omvikt, tillplattad och veckad silvertråd, med en ögla i ena änden och med ett pilspetsliknande avslut i den andra. Foto: Lovisa Dahl, LUHM.

Figur 17. De nuvarande valvpilastrarna vilar på stora stenar. I detta fall har stengolvet skadats när stenen har lagts på plats vilket visar att dagens valv har tillkommit efter stengolvet.

kyrka i Bohuslän framkom ett fundament av sten och kalkbruk strax öster om nordportalen vilket tolkades vara rester efter ett altare (Johansson 2007). Detta fundament var dock betydligt större. Är de rester av valvfundament så har kyrkan i så fall haft fler men mindre valvtravéer.

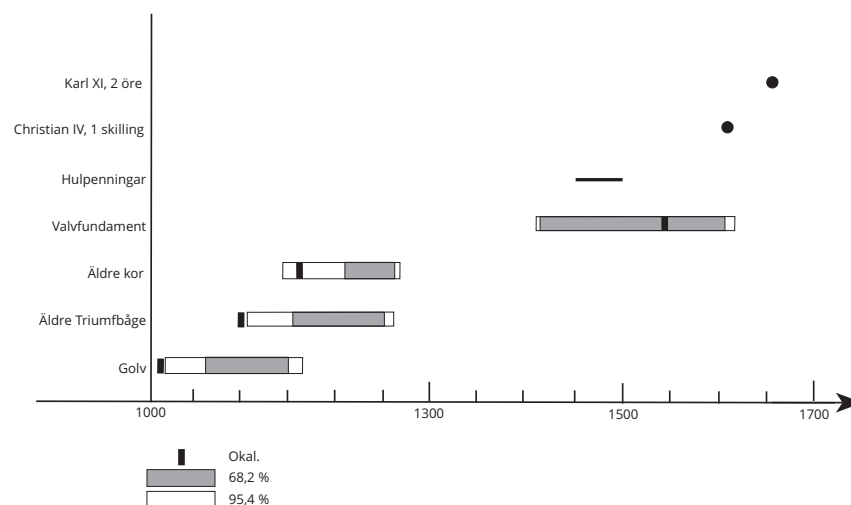
De nuvarande valvfundamenten har uppförts efter golvet har anlagts då stenläggningen kring den andra pilastern på södra sidan från väster räknat har skadats när man har grävt ned det stora stenblocket som valvfundamentet vilar på. De valv som kan ses i dag är därför inte medeltida utan betydligt yngre. Kyrkoantikvarie Petter Jansson som utfört den byggnadsarkeologiska undersökningen menar att de sannolikt har gjorts om i samband med uppförandet av det nya koret. Valvens ombyggnad nämns dock inte i räkenskaperna enligt Åke Frödin (Frödin 1988).

DATERINGAR

De dateringar som har gjorts med ^{14}C ger inga exakta svar utan måste tolkas genom att analyseras i ett sammanhang. Den första källkritiska frågan är vad det är för träkol som har funnits i murbruket? Är det träkol som har tillförts i processen eller har det hamnat där sekundärt med t.ex. brukets ballast. Troligen har man bränt kalken på plats som vid exempelvis S:t Stefan i Lund (Mårtensson 1981, s.98f) och vid denna hantering kan träkol från kalkbränningen ha hamnat i kalken. Det är också viktigt att bestämma egenåldern på det träkol som ska dateras. I synnerhet om man daterar medeltida lämningar där 100 år kan ha stor betydelse för tolkningen. Det är dock sällan man uppnår absoluta dateringar av kyrkor om det inte finns skriftliga källor som anger årtal. Liebgott menar att det är vanskligt att tro att man kan erhålla så pass snäva dateringar som 50–75 år när det gäller vanliga sockenkyrkor (Liebgott 1989, s.133).

Mynt kan oftast dateras till ett exakt årtal eller ett relativt snävt tidsspänn men de måste liksom dateringarna av träkol kunna kopplas till det man vill datera. Ett mynt kan hamna i ett lager långt efter det att det har blivit präglat. Myntfynd i kyrkor brukar spegla kyrkans ålder och mynt från alla tider brukar förekomma. Under medeltiden förekom att man ”offrade” mynt vid altare eller i samband med barndop (Liebgott 1989, s.153f). Mynten som påträffas i kyrkor utgörs oftast av de lägsta valörerna vilket kan vara ett stöd för tolkningen att de är resultatet av offer (Jonsson 2011, s.4). En möjlig förklaring till att endast mynt från en så pass kronologiskt begränsad period framkom, kan vara att man har hittat de borttappade mynten när de gamla golven har brutits upp. Enligt Henrik Klackenbergs avhandling, *Moneta Nostra*, som behandlar svenska kyrkor påträffas de flesta fynden framme vid triumfbågen och sidoaltarna och är enligt honom resultatet av offer. Det förekommer dock mynt i stora delar av de kyrkor som har undersökts på ett sådant sätt att spridningsbilder har kunnat skapas (Klackenberg, s.35ff).

Figur 18. Grafisk presentation av de olika dateringarna. De ofyllda liggande staplarna visar det tidsintervall inom vilket det med 95,4 % sannolikhet att dateringen ligger. De grå staplarna anger det intervall där det med 68,2 % sannolikhet att dateringen ligger. Svarta staplar anger okalibrerade värden

Starby kyrkas ålder

Resultaten från den mycket begränsade arkeologiska undersökningen tyder på att Starby kyrka är en tidig tegelkyrka som uppförts i slutet av 1100-talet eller i början av 1200-talet.

I Danmark började man bygga med tegel omkring 1150–60, vilket en unik skriftlig källa vittnar om. På en blyplåt i Valdemar den stores grav står att han som den förste byggde Danevirkesmuren och vaktornet på Sprogö av ”bagte sten”, dvs. tegel (Liebgott 1989, s.127). Den äldsta tegelkyrkan i Skåne anses Gumlösa vara som uppfördes 1192 (Ranby 2014, s.11).

Kommunikation

Undersökningen uppmärksammades i en artikel i Helsingborgs Dagblad den 28 januari 2015.

Referenser

Litteratur

- Brunius, C. G. 1850. Skånes konsthistoria för medeltiden.
- Frödin, Å. 1988. Gångna tiders Starby. Ett bidrag till en sockens historia. Spannarpsortens hembygdsförening.
- Holmberg, R. 1990. Kyrkobyggnad, kult och samhälle. Landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna. Lund Studies in Medieval Archaeology 8.
- Jansson, P. 2016. Starby kyrka. Så mycket bättre, elsanering, vägg- och golvarbeten. Antikvarisk medverkan 2015. Regionmuseet i Kristianstad, rapport 2015:67.
- Johansson, A. 2007. Foss kyrka. Arkeologisk forskningsundersökning. Bohusläns museum rapport nr 2007:4.
- Jonsson, K. 2011. Myntfynden i landsortskyrkor i det medeltida Sverige. Myntstudier. Mynttidskriften på internet.
- Klackenberg, H. 1992. Moneta Nostra. Monetariseringen i medeltidens Sverige. Lund Studies in Medieval Archaeology 10.
- Liebrott, N-K. 1989. Dansk middelalderarkæologi.
- Mårtensson, A. W. 1981. S:t Stefan i Lund. Ett monument ur tiden. Gamla Lund förening för bevarande av stadens minnen. Årsskrift 62.
- Rabow, A. 2008. Harlösa kyrka – utvändigt och invändigt renovering, Antikvarisk kontroll 2006–2008. Regionmuseet i Kristianstad rapport 2008:49.
- Ranby, C. 2014. Skånes kyrkor. En kulturhistorisk resa genom 1 000 år.
- Ohlsson, Th. 2014. Brågarp 35:1, Brågarps socken, Staffanstorps kommun. Arkeologisk undersökning och förundersökning 2014. Sydsvensk Arkeologi rapport 2014:68.
- Olsen, O. 1958. Kirkegolvet som arkeologisk arbejdsmark. Nationalmuseets Arbejdsmark 1958.
- Sarnäs, P. Under arbete. Kågeröds kyrka

Kartmaterial

Fastighetskartan

Internetreferenser

FMIS

<http://www.archaeology.su.se/numismatiska-forskningsgruppen>

<http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html>

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer431-29098-2014
Skånearkeologis diarienummer 201437

Län Skåne
Kommun Ängelholm
SockenStarby
Fastighet Starby 34:1
RAÄ-nummer 21:1

Ekonomiska kartans blad 3C6e NÖ3C6f NV
Koordinatsystem Sweref 99 TM
N koordinat 6229550
E koordinat 374957
M ö.h. 25

Fältarbetstid 2015-01-21–2015-02-10
Antal arbetsdagar 11
Antal arkeologtimmar 70

Projektansvarig Per Sarnäs
Underkonsult Anders Gutehall
Uppdragsgivare Ströveltorps församling

Kostnader

Fältarbete:45 500:-
Rapport:26 000:-
3D modellering: 12 400:-
Resor: 8 500:-
Tryck: 1 200:-
Konservering: 35 000:-
¹⁴C: 16 400:-
Summa: 145 000:-

Fynd förvaras på Lunds universitets historiska museum.
Arkivhandlingar förvaras i Regionmuseet i Kristianstads arkiv.

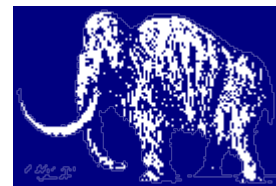
Bilaga 1

Fnr:	ID	Sakord	Typ	Material	Antal	Längd	Sch.	Lager	Datering
1	F7	Bokknäppe		Brons/mässing	1				
2	F11	Cylinder	sexkantig	Glas	1				
3	F13	Knappnål		Brons/mässing	1	37			
4	F9	Knappnål		Brons/mässing	1	27			
5	F8	Knappnål		Brons/mässing	1	21			
6	F12	Knappnål		Brons/mässing	1	38			
7	F3	Knappnål		Brons/mässing	1	24			
8	F6	Knappnål		Brons/mässing	1	16			
9	F2	Knappnål		Brons/mässing	1	25			
10	F4	Knappnål		Brons/mässing	1	22			
11		Nål?		Brons/mässing	1	31	1	5, 6	
12		Knappnål		Brons/mässing	1	39	2	4	
13		Rör		Brons/mässing	1	35	2	4	
14		Blyplåt		Bly	1		1	4, 5	
15		Rör		Brons/mässing	1	17	2	4, 5	
16		Beslag		Brons/mässing	1		2	4, 5	
17	F14	Blyplomb		Bly	1				
18	F16	Mynt	Danmark, Christian IV (1588-1648), Helsingør, 1 skilling	Silver	1				1621
19	F15	Mynt	Sverige, Karl XI (1660-1697), Stockholm, 2 öre	Silver	1				1666
20		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		2	4, 5	1450-1500
21		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		2	4, 5	1450-1500
22		Mynt	Danmark, Hans (1481-1513), København, Hvid	Silver	1		1	4	1481-1513
23	F1	Mynt	Danmark, Christian IV (1588-1648), 2 skilling	Silver	1				1648
24		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		2	4	1450-1500
25		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		2	4	1450-1500
26		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		2	4, 5	1450-1500
27		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		1	4	1450-1500
28		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		1	4	1450-1500
29		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		1	4	1450-1500
30		Mynt	Mecklenburg, Tjurhuvudbrakteat (Hulpenning)	Silver	1		1	4	1450-1500

LUNDS
UNIVERSITET

Geologiska Institutionen
Laboratoriet för ^{14}C -datering
Sölvegatan 12, Geocentrum II
223 62 LUND
Tel. 046/2227885 Fax 046/2224830

Department of Geology
Radiocarbon Dating Laboratory
Sölvegatan 12, Geocentrum II
S-223 62 LUND
Sweden

Per Sarnäs
Skånearkeologi
Midgårdsgatan 3, 216 19 Malmö

Dateringsattest

Provets benämning	Lab no	Erhållen ^{14}C -ålder BP	$\delta\text{C}13$ ‰	Provmgd (mg C)	Förbehandling
Starby 34:1 III	LuS 11509	775 ± 35		1,3	HCl
Starby 34:1 VII	LuS 11510	845 ± 45		0,3	HCl
Starby 34:1 X	LuS 11511	xxxx ± xx		0,1	HCl
Starby 34:1 XI	LuS 11512	405 ± 35		1,2	HCl
Starby 34:1 XIII	LuS 11513	940 ± 40		1,6	HCl, NaOH

Beräkningen av ^{14}C -åldern är baserad på halveringstiden 5568 år. Resultaten är givna i antal år före 1950 (^{14}C -ålder BP). I osäkerhetsangivelsen innefattas statistiskt åtkomliga bidrag från mätningen av prov, standard och bakgrund. Som standard användes enligt internationell överenskommelse 95% av aktiviteten hos NBS oxalsyre-standard. Alla ^{14}C -åldrar är ^{13}C -korrigerade för avvikelser från överenskommen standardvärde på $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ - förhållandet. Kol- 14 åldern måste översättas till kalibrerade kol- 14 år genom att använda antingen IntCal13 (för terrestra prover) eller Marine13 (för marina prover). För ytterligare information hänvisas till Radiocarbon Vol 55, nr4, 2013.

Lund 2015-06-11

Raimund Muscheler

Mats Rundgren

